

meghozott halálos ítéletek végrehajtás előtti felterjesztését írta elő. I. Ferenc József azonban, Haynauhoz küldött augusztus 29-i utasításában már csak a halálos ítéletek végrehajtás utáni felterjesztését írta elő a fővezérnek. Ennek megfelelő határozatot hozott azután az augusztus 31-i minisztertanács is. Mindez azt jelentette, hogy végül Haynau szabad kezet kapott a kivégzések végrehajtására.

A kötet végén a *Századok*ban közölt tanulmányok szövegéhez képest új fejezetként tárgyalja Hermann Róbert a kivégzések 1849. október végi felfüggesztésének kérdését. Az osztrák minisztertanács október 26-i határozatát és az ezzel kapcsolatos uralkodói döntést azonban elfelejtették közölni Haynauval, így ő egészen november végéig abban a hiszemben volt, hogy a halálos ítéletek felfüggesztése saját elhatározásából történt (hiszen október 28-án ő is így döntött!). Amikor ezt Haynau szövegére, Schwarzenberg miniszterelnök – ki tudja mi okból? – letagadta a minisztertanácsi határozatot, valamint annak uralkodói jóváhagyásának tényét, és megnyugtatta Haynaut, hogy „a továbbiakban is nyugodtan hagyhatja jóvá olyan személyek halálos ítéleteit, akik köztörvényes vagy speciális gaztettek és rémtettek által váltak ismertté”. Mivel Haynau komolyan vette Schwarzenberg választát, teljes nyugalommal hagyta jóvá Ludwig Hauk halálos íté-

letét 1850. február 8-án. Schwarzenberg ez utóbbit ugyan egy meglehetősen homályos válaszevélben helytelenítette, azonban e levél viszonylag későn érkezett és Haynau sem igyekezett azt az elítélt számára pozitív módon értelmezni, így Hauk lett a szabadságharc utolsó, politikai vétkekért kivégzett vértanúja.

A szerző alapos munkáját egy érdekes epizóddal, Ludwig Leuzendorf hadügyész jutalmazási ügyének, és ezen keresztül a fővezér, a miniszterelnök és a császár gondolkodásmódjának bemutatásával zárja. A kötet végén rövidítésjegyzék, a szöveghez kapcsolódó jegyzetek, majd 17, a témához kapcsolódó irat szövegét tartalmazó okmánytár, és végül képjegyzék található.

A dokumentumválogatás a császár, Schwarzenberg miniszterelnök, Haynau és Bach belügyminiszter leveleit, valamint Pauline Poeltenberg kegyelmi kérvényét tartalmazza, és kiegészítő módon illeszkedik a kötet főszövegéhez. A képek – amelyek kivétel nélkül a szerző gyűjteményéből valók és elsősorban a korszak legfontosabb politikusait, hadvezéreit ábrázolják – szintén hasznosan járulnak hozzá az amúgy igen izléeses kiállítású kötet tartalmi mondanivalójához. Mind a szakmabelieknek, mind az érdeklődőknek kitűnő olvasmány.

Solymosi József

LUIGI POLO FRIZ

1866. UNA MISSIONE SEGRETA DI LODOVICO FRAPOLLI A BERLINO

L'emigrazione ungherese

Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano. Biblioteca Scientifica. Serie II: Fonti, vol. XCV.

(Gangemi Editore, Roma, 2007. 191 o.)

„Miután az olasz nem oly rátartó, mint az angol, s igen könnyen barátkozik idegennel, kevés nap alatt sok ismerőst szereztem, ezek közt különösen érdekelt a lombard Frapolli. (...) Mint minden olasz, pesszimista nézetekkel el volt telve, a kormányt szidta, de azért mégis vele voksolt sokszor, s meg volt győződve, hogy Olaszországnak nem lehet monarchikus jövője” – írta Pulszky Ferenc azokról az idők-

ről, amikor 1860 áprilisában – Kossuth Lajos felkérésére, a Magyar Nemzeti Igazgatóság képviselőjeként – Londonból Torinóba költözött.¹ Lodovico Frapolli (1815–1878) volt az olasz diplomáciának, politikai életnek az a

¹ Pulszky Ferenc: Életem és korom I–II. Budapest, 1958. II. k. 240. o.

szürke eminenciása, akit, Marcello Cerruti² mellett a legszorosabb szálak fűzték a magyar emigráció tagjaihoz. A milánói születésű Frapolli az olasz katonai iskola elvégzése után az osztrák hadseregben szolgált, de ezt rövidesen elhagyva Párizsba költözött, ahol geológiát tanult, majd bányamérnöki diplomát szerzett. Franciaország a második hazája lett, egy szűk négy éves luganói periódust (1849–1853) leszámítva 1842-től egészen 1866-ig ott élt, amikor is – miután másodszor is olasz parlamenti képviselő lett – véglegesen visszaköltözött szülőföldjére. Ifjú korában kapcsolatba került Mazzinival, köztársasági meggyőződése arra az időszakra nyúlik vissza. 1848-ban a milánói Ideiglenes Kormány párizsi követének nevezik ki, 1849-ben pedig először a toszkán kormányt, majd a Római Köztársaságot képviselte a francia fővárosban. A száműzetés Svájcban töltött éveit után visszatért Párizsba, ahol 1859-ig üzleti ügyekkel foglalkozott. A II. olasz függetlenségi háború hírére azonban Itáliába utazott, ahol először Klapkának segített a magyar légió megszervezésében, majd a Piemont-hoz csatlakozni kívánó közép-italiai Modenában lett hadügyminiszter. Részt vett Garibaldi dél-italiai hadjáratában, majd parlamenti képviselővé választották, 1867-ben pedig az olasz szabaddóműves mozgalom nagymestere lett. 1870-ben még elkísérte Garibaldit Franciaországba a poroszok elleni harcokba.

A kötet szerzője, Luigi Polo Friz már mintegy harminc tanulmányt és több könyvet szentelt Frapolli sokrétű tevékenysége bemutatásának. Ezek jó része a szabaddóműves Frapollival foglalkozik, ahogy a vele kapcsolatba kerülő személyek döntő többsége, a magyar emigráció vezetői is, szabaddóművesek voltak, de a jelen kötetnek is van előzménye tanulmányok formájában.³ Frapolli alakja egyáltalán nem érdektelen a magyar emigráció története szempontjából, néhány elszórt adaton kívül magyarul mégsem olvashatunk róla gyakorlatilag semmit. Egyetlen magyar történész-

---

² Vö.: *Fornaro, Pasquale*: Risorgimento Italiano e Questione Ungherese (1849–1867). Marcello Cerruti e le intese politiche italo-magiare. Rubbettino, Soveria Mannelli, 1995.

³ Luigi Kossuth–Lodovico Frapolli. La crisi austro-svizzera del 1853. In: *Bollettino Storico della Svizzera Italiana*, 1990. – Lodovico Frapolli e l'emigrazione ungherese nel Risorgimento Italiano. *Rassegna Storica Toscana*, XXXIX. (1993.)2. o.

ként Jászay Magda foglalkozott vele, kitűnő tanulmánya fél évszázaddal ezelőtt jelent meg – olaszul.⁴

Az ismertetés tárgyát képező könyvben a Szerző elsődleges célja, hogy részletesen feltárja az ún. III. olasz függetlenségi háború (1866) egyik epizódját: Lodovico Frapolli titkos berlini misszióját. Frapolli feladata az volt, hogy érintkezésbe lépjen a pesti Magyar Nemzeti Bizottság külföldi képviselőjével, Csáky Tivadar gróffal, továbbá Klapka Györggyel, aki magyar légiót szervezett az észak-magyarországi betöréshez, és a helyzetet felmérve megtalálja az olasz segítségnyújtás módját.

A Szerző sorra veszi és röviden bemutatja azokat a magyar emigráns vezetőket, akikkel Frapolli az évtizedek során megismerkedett. Az első magyar Teleki László volt, a forradalmi magyar kormány párizsi képviselője, akivel 1848-ban találkozott a francia fővárosban. Az 1850–60-as években aztán következtek a többiek: Klapka György, Kossuth Lajos, Türr István, Dunyov István, Éber Nándor, Földváry Károly, Krivácsy József, Teleki Sándor, Szarvady Frigyes, Pulszky Ferenc, Csáky Tivadar, Komáromy György és még folytathatnánk a sort. Közeli, hosszan tartó kapcsolata Klapkával és Pulszkyval alakult ki. E seregszemle arra is szolgált a Szerző számára, hogy bemutassa Frapolli kiterjedt magyar kapcsolatait, amelyek indokolták tették, hogy éppen ő kapja meg az 1866. évi berlini megbízatást.

Ezzel el is érkeztünk a kötet érdemi részéhez, az 1866-os események bemutatásához. Részletesen megismerhetjük a két táborra szakadt magyar emigráció újbóli aktivizálódását, Frapolli megbízásának körülményeit. Az események június közepe után gyorsultak fel, amikor a forradalmi mozgalmakkal ellenséges Alfonso La Marmora tábornokot Bettino Ricasoli váltotta az olasz miniszterelnöki székben, aki támogatta a magyarok bevonását az osztrákellenes porosz–olasz szövetségbe. Frapolli július 30-án kapta meg a követutasításokat Emilio Visconti Venosta külügyminisztertől, amikor a háborús felek már fegyverszünetet kötöttek. Mi lehetett a célja egy olasz misszió-

---

⁴ Ludovico Frapolli e gli emigrati ungheresi nel Risorgimento. *Rassegna Storica del Risorgimento*, XLVII. (1960.) IV. sz. Újraközlése változatlan formában, azonos címmel *Jászay Magda* gyűjteményes kötetében: *Il Risorgimento vissuto dagli ungheresi*. Soveria Mannelli (Catanzaro). Rubbettino, 2000.

nak ebben a helyzetben? Emilio Visconti Venosta egyértelműen fogalmazott: ha a fegyverszünet idején egy magyar felkelés olyan méreteket öltene, amely képes lenne 100–120 000 osztrák katonát lekötni, akkor Olaszország újra felvennie a fegyvert, és csak Magyarországgal együtt tenné le (123. o.). Miután Velencét a szárazföldi custozai (június 24.) és a tengeri lissai (július 20.) vereség ellenére, a porosz győzelemnek (július 3., Sadowa) köszönhetően megkapta, Olaszország Trentino megszerzését tűzte ki célul. A fenti kérdés analógiájára megfogalmazható egy másik is: mi volt Poroszország érdeke a magyar légió további támogatásában a július 21-i porosz-osztrák fegyverszüneti megállapodás után? Frapolli interpretációjában Bismarck eleinte jobb békefeltételek elérése érdekében tartotta fenn a Klapka-légiót, augusztus közepétől pedig, amikor fenyegető közelségűnek gondolta a Franciaország elleni háborút, a magyar légióval sakkban akarta tartani Ausztriát (160. o.).

A végül csak augusztus 8-án Berlinbe érkező Frapolli egy sor dokumentumot írt alá közösen Csákyval, többek között Éber Nándornak és Türr Istvánnak szóló felhatalmazásokat, amelyek alapján a Dunai Fejedelemségekben, illetve Szerbiában tárgyalhatnak. Az ekkor már Belgrádban tartózkodó Türr esetében különösen meglepő ez, mivel ő II. Viktor Emánuel személyes, titkos küldöttjeként működött. Ezek a próbálkozások azonban már mind elkéstek. A nemzetközi helyzet gyorsan változott: Bismarck már nem tartott a francia háborútól, augusztus 24-én aláírták a prágai porosz-osztrák békét, a Klapka-légiót feloszlatták, Türr Istvánt visszarendelték.

A valamivel több mint negyvenoldalas bevezető tanulmányt a mintegy százhusz oldalnyi, összesen 104 – kizárólag francia és olasz nyelvű – dokumentumot tartalmazó okmánytár követi. Polo Friz a santenai Cavour Alapítvány tulajdonában lévő Visconti Venosta-iratokból, a Magyar Országos Levéltár (MOL) Klapka-irataiból és az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Pulszky-irathagyatékából közöl dokumentumokat, de az okmánytár nagyobb részét (63 levél) a Szerző birtokában lévő Frapolli-iratok teszik ki. Ezek jól kiegészítik azt a levéltári bázist, amelyre Jászay Magda említett tanulmánya épült. A magyar történész ugyanis a MOL Kossuth gyűjteménye mellett főként a római Központi Risorgimento Múzeum anyagát dolgozta fel.

Az egész küldetést meghatározták a követutasítások, érdemes tehát ezek főbb pontjait számba venni. Frapolli feladata a porosz kormány magyar emigrációval kapcsolatos politikájának kipuhatolása: támogatják még a magyar törekvéseket, vagy elhalasztják a kérdést jobb időkre? Támogatás esetén Bismarck milyen eszközökre gondol? Csak a mintegy nyolcezer főnyi magyar hadifoglyot akarja Magyarországra küldeni, vagy porosz csapatok is támogatnák a betörést? Milyen egyezményeket kötöttek, vagy szándékoznak kötni a poroszok a magyarokkal Klapka és Csáky személyén keresztül? Frapolli további feladata Klapka és Csáky tájékoztatása Türr keleti tárgyalásairól és tevékenységéről. „Mindezek a lépések – folytatja józanul a helyzetértékelést Visconti Venosta külügyminiszter – hasznossá válhatnak abban az esetben, amennyiben nem vezetnek célhoz a porosz-osztrák tárgyalások, és újra a fegyverekhez kell nyúlni, ugyanakkor nem nyújtanak elégséges biztosítékot a sikerhez, ha békét köt a két nagy hadviselő fél. Meggondolatlanúság és erkölcstelenség lenne részünkről ezeket a népeket felkelésre bátorítani, amit Ausztria, minden ereje birtokában, hamar vérbe fojtana, és amit olyan szörnyű megtorlások követnének, mint amilyenek 1849-ben voltak. Az óvatosság ebben a helyzetben azt kívánja, hogy függesszünk fel minden olyan lépést, ami nehéz helyzetbe hozhatja ezeket a népeket. Ugyanakkor nem kevésbé tanácsos napirenden tartani a felkelés lehetőségét az első kedvező alkalomra.” Visconti Venosta igen részletesen foglalkozik Frapolli Pestre utazásának lehetőségével. Amennyiben a helyzet ezt lehetővé teszi, Pesten keresse Kauszer Lipót építész, aki elég jól beszél olaszul, franciául és angolul is. Rajta keresztül eljuthat testvéréhez, Istvánhoz, aki szintén építész. Kauszer István⁵ alhadnagyként szolgált a honvédseregben, majd Franciaországban tanult építészetet. 1859-ig Amerikában élt, ekkor Itáliába ment, ahol Garibaldi mellett harcolt a Türr-hadosztályban.

⁵ Az 1830-ban Pesten született, a honvédseregben valójában hadnagyi rangot elérő Kauszer István József 1863-ban főhadnagyként szerelt le az olaszországi magyar légió tüzérségétől. Visszatért Magyarországra, később az Amerikai Egyesült Államok budapesti főkonzulja lett. *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban. Második kötet: H–Q. Budapest, 1998, 186. o.; *Lukács Lajos*: Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867. Budapest, 1986. 435. o.

Később hazatért Magyarországra, ahol szakmáját gyakorolja. A Kauszer-fivérek, írja a külügyminiszter, alaposan tanulmányozták a gerilla harcmodort, és az a – sem Kossuth, sem Klapka által nem osztott – véleményük, hogy Magyarországon a felkelés csak kisebb csoportok akciói révén lehetséges. A fivérekkel történő találkozáskor Frapollinak a következő jelszót kell mondania: *la bella luna* (a szép hold), majd beszámol Türr tárgyalásairól, illetve arról a szándékról, hogy a határ mentén toborzott önkéntesekkel Nagykanizsánál terveznek egy magyarországi betörést. Ezután meghallgatja a fivérek véleményét, és megvitatják az aktuális politikai helyzetet, különösen, hogy milyen a közhangulat Magyarországon. Frapollini döntse el, hogy alkalmas-e a helyzet a pesti utazásra, mindenestre a Kauszer-fivérekéről senkinek se beszéljen, Klapkának és Csákyknak se. Az esetleges magyarországi látogatás során elmehet egészen Belgrádig, hogy találkozzon Türr-rel és Scovassóval, a szárd konzullal. Türrnek beszámolhat a pesti tárgyalásai eredményeiről (122–124. o.).

A Frapollinak küldött levelek feladói között a magyarok közül ott találjuk Teleki Lászlót, Klapka Györgyöt, Kossuth Lajost, Bethlen Gergelyt, Pulszky Ferencet, Krivácsy Józsefet és Csáky Tivadart, míg az olaszok közül Emilio Visconti Venostát kell feltétlenül megemlíteni. Frapollinak éppen ez utóbbihoz, az olasz külügyminiszterhez küldött 1866. július 20-i leveléből érdemesnek tartom kiemelni a Komáromy Györgytől származó információt, aki szerint minden készen áll, és ha kapnak még tíz napot, de talán hat is elég lesz, olyan vihar kerekedik, amelyet még nem látott Európa (121. o.). Ismert: a Klapka-légió augusztus 3-án sikertelen kísérletet hajtott végre a Jablonkai-hágó irányában. A magyar levélírók közül itt csak Krivácsyra térek ki, aki 1866. április 5-én Catanzaróból kereste meg Frapollit. A háborús készülődés hírei hallatán Krivácsy ismét szolgálatba kívánt lépni. A közép-itáliai forradalmi seregben vállalt szerepe miatt nem reménykedik a reguláris hadseregbe való felvételén, de ha Garibaldi nem maradna Caprerán, ő is vele mehetne. Magyar dezertőrökből lehetne formálni egy csapatot, amelynek a megszervezését és vezetését szívesen vállalná. Ha Magyarországon kitérne a felkelés, akkor a magyaroknak össze kellene hangolniuk mozdulataikat az olaszokkal, Krivácsy ez esetben is ajánlkozik „mindenre” (*per*

tutto). (108–109. o.) Krivácsy ezredes neve az 1860-as évek elején a Türr tábornokkal történt összetűzése nyomán vált ismertté, amelynek okai az olaszországi magyar légió megfegyverzése idejére vezethetők vissza. Vitájuk egyre inkább elmérgesedett, amelynek során Krivácsy durva, személyeskedő lejárató kampányt indított Türr ellen. Krivácsyt a Klapka elnöklétével összeülő „becsület ítélő bizottmány” 1862 tavaszán elmarasztalta, de ezzel a vita nem ért véget, sőt a következő évben, röpiratokon keresztül, a szélesebb nyilvánosság elé került. Polo Friz eddig a pontig ismerteti az ügyet, majd ezt írja: „Nem tudjuk, hogy végződött.” (90. o.) Ez a megállapítás azért is érthetetlen a Szerzőtől, mivel az általa közölt levelekben később többször is történik egyértelmű utalás egy perre (95., 96., 102. o.). A végső szót ugyanis – minthogy két olasz alkalmazásban álló tisztről volt szó – a torinói törvényszék mondta ki az 1864. június 27-től július 8-ig tárgyalt perben. A Türr által Krivácsy ellen indított becsületsértési ügyben a bíróság Türr javára döntött: Krivácsyt becsületsértésért és rágalmazásért egyhavi börtönrre és száz líra pénzbüntetésre ítélte, továbbá az ítéletnek két napilapban való közzétételére kötelezte.

A Polo Friz által most közreadott további dokumentumok között a történeti kutatás számára nagy értékkel bír Frapollini naplója (július 24.–augusztus 17.), amelyből nemcsak az olasz diplomácia lépései, annak hátsó mozgatórugói ismerhetők meg alaposabban, hanem a magyar emigránsok, különösen Csáky és Komáromy tárgyalásai, próbálkozásai is pontosabban nyomon követhetők (130–146. o.). Hasonlóképpen értékes az a hosszú és alapos beszámoló, amit Frapollini készített Bettino Riccasoli olasz miniszterelnök számára a berlini útjáról augusztus 19-én. Frapollini a beszámolóhoz csatolta a küldetésével kapcsolatban keletkezett iratokat, köztük a már említett, Éber és Türr számára kiadott felhatalmazásokat, továbbá a Csákyval aláírt egyezményt, amelyben, többek között, szó esik egymillió frank azonnali átutalásáról az olasz kormány részéről Berlinbe a magyar szervezkedés költségeinek fedezésére, valamint az olaszországi magyar légió 25 altisztjének a Klapka-légióhoz való rendelésére (148–160. o.). Ebből azonban, az ismert események miatt, semmi sem valósulhatott meg.

A főszereplők korabeli fényképeivel illusztrált, névmutatóval ellátott kötet, különö-

sen az okmánytárának, azon belül is a Frapolli-iratoknak köszönhetően, hasznos hozzájárulás a magyar emigráció 1866. évi tevékenységének alaposabb megismeréséhez.

Pete László

DR. BALOGH TAMÁS

A „PIROS-FEHÉR-PIROS” A SÁRGA-TENGEREN

A KAISERIN ELISABETH cirkáló története

Hajózástörténeti füzetek – Az Osztrák–Magyar Monarchia Haditengerészete 1.

(Schöck Kft., Szekszárd, 2009. 315 o.)

A „piros-fehér-piros” a Sárga-tengeren? Egy kontinentális jellegű közép-európai (nagy)-hatalom, az Osztrák-Magyar Monarchia haditengerészeti lobogója a világ túlsó felén, Kína és a Koreai-félsziget között elterülő vizeken? Igen. A maritim világtól elszokott mai ember számára a cím egzotikusnak, sőt akár hihetetlennek is tűnhet, hiszen az egykori osztrák-magyar haditengerészethez az Adria világát szokás párosítani. Pedig a cím sorai nem túloznak, sőt! Ugyan hazánknak már egy jó ideje nincs tengeri kijárata, s a régi hajósvilág emlékei jócskán megkoptak, tény, hogy a Magyarországnak helyet adó dualista birodalom hajói a XIX–XX. század fordulójának évtizedeiben a Föld másik oldalára is eljutottak, haditengerészeti zászlaját messzi déltengerek szele lobogtatta, s hajósai, katonái, diplomatái, valamint utazói e tengerjárók fedélzetén – nem túlzás – az egész világot bejárták. A recenzió alá vont könyv e rég letűnt, de emlékezésre nagyon is méltó hajózási kor, s egy „világutazó császári hölgy”, a KAISERIN ELISABETH cirkáló történetét tárja a tengerészeti témák iránt minden ellenkező látszat ellenére is fogékony magyar olvasóközönség elé.

Dr. Balogh Tamás könyve egy most útjára induló sorozat első, s máris figyelemre méltó állomása. Az új könyvsorozat a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) Hajózástörténeti és Hajómodellező Klubja indította el azzal a szándékkal, hogy fórumot biztosítson a klubtagok kutatási eredményeinek, illetve elérhetővé tegye ezeket úgy a szakma, mint a szélesebb közönség számára. Az osztrák-magyar haditengerészetet tárgyaló kötetek megjelentetését a Hadtörténeti Intézet és Múzeum is támogatja.

Sajnálatos módon a hajó-, illetve hajózástörténet – súlyához képest – sokáig méltatlanul

elhanyagolt területe volt a hazai könyvkiadásnak, de jó néhány éve ismét szerves része lett. Ám a korábban keletkezett hiátus pótlása némileg „féloldalasnak” tartható, mert még a tágan értelmezett haditengerészeti témájú művek sorában is viszonylag kisszámú a magyar, illetve az osztrák-magyar vonatkozású szakmunka, ismeretterjesztő könyv, album. E helyzet orvoslása szempontjából kap különös fontosságot a TIT most induló, remélhetőleg gazdag sorozata, és természetesen Balogh Tamás műve. Ahogyan erre Dr. Holló József az előszóban rámutat, ez a hajózástörténeti kiadvány végre igazán a hazai olvasóhoz szól, hiszen magyar szerző tollából kap olyan tengerészeti témát, melynél lépten-nyomon magyar vonatkozással találkozhat.

Balogh a tengerészet világának egyes részterületeivel (például hajóroncs-kutatással) foglalkozó szűkebb szakmai berkeken túl a hajózási, hajótörténeti, haditengerészeti irodalmat forgató olvasótábor előtt sem ismeretlen, hiszen – számos kisebb írás mellett – társszerzője volt egy, a SZENT ISTVÁN csatahajóval foglalkozó munkának, mely 2002-ben látott napvilágot. A KAISERIN ELISABETH cirkálót bemutató első önálló könyve minden tekintetben végiggondolt, kiérlelt, precízen felépített alkotás, s jól láthatóan magán viseli az elmúlt évek kitartó kutatásainak eredményeit. Mindez annak fényében különösen fontos, hogy a szerző nem történész.

A kötetet öröm kézbe venni. Az albumszerű (fekvő B/5) kialakítás egy szépen megépített hajómodellhez hasonlóan „siklik” az ember kezébe. A borító nagyszerűen kiválasztott festménye, a vígan, méltóságteljesen füstöt eregető cirkálóval, a büszkén evező matrózokkal és az égszínké, napsütötte tengerrel pedig – remek entrée gyanánt – máris visszarepíti